

Juhász Zsuzsanna

## Megújult az Európai Börtönszabályok<sup>1</sup>

Ismeretesen a Bűncselekmények megelőzéséről és a büntettek kezeléséről szóló I. ENSZ-kongresszus fogadta el 1955-ben az Európai Börtönszabályok néven ismertté vált szabálygyűjteményt, mely az időközben felmerülő hiányosságok kiküszöbölése és a szükségszerű korszerűsítések után 1987-ben nyerte el végső formáját.

Az elmúlt közel két évtized után ismét szükségessé vált az Európai Börtönszabályok átdolgozása és aktualizálása annak érdekében, hogy megfeleljen a végrehajtási joganyagban és a gyakorlatban egyaránt bekövetkezett fejlődésnek. Az Európában lezajló folyamatok és az ezzel kapcsolatos – a társadalomban, a büntető politikában és ítélkezési gyakorlatban bekövetkező – változások, valamint az a tény, hogy az Európa Tanács új tagokkal bővült, együttesen fejtették ki hatásukat mind a börtönök igazgatására, mind a fogvatartottakkal való bánásmódra. E tényezők késztették arra a Bűnözési Problémák Európai Bizottságát (CDPC), hogy megbízza a Börtönügyi Együttműködési Tanácsot (PC-CP), hangolja össze a „mintaszabályzatot” a jelenlegi gyakorlattal.

Az ajánlás ebben a szerteágazó fejlődésben kulcsszerepet tulajdonít az Emberi Jogok Európai Bírósága (ECtHR)<sup>2</sup> döntéseinek, valamint a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmódok Megelőzése Európai Bizottsága (CPT)<sup>3</sup> általános jelentéseinek.

A szabálygyűjteménybe számos, időközben megalkotott Európa tanácsi ajánlás is beépítésre került, így például a börtönművelődésről szóló R (89) 12. számú ajánlás, a börtönegészségügy etikai és szerkezeti aspektusairól szóló R (98) 7. számú ajánlás, a feltételes szabadságra bocsátásról szóló R (2003) 22. számú ajánlás, az életfogytig tartó szabadságvesztés és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztés börtönadminisztráció általi igazgatásáról szóló R (2003) 23. számú ajánlás. A jelen ajánláshoz kapcsolódó magyarázó jegyzet külön kiemeli a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltóságáról és a börtönnépeség inflálódásáról szóló R (99) 22. számú ajánlást, mely az ultima ratio elv alkalmazását szorgalmazza a fogvatartotti létszám csökkentése érdekében.

A megújult Börtönszabályok számos olyan kérdéssel foglalkozik, amire az 1987-es szabályanyag még nem tért ki, illetőleg nem tért ki ilyen részletességgel. Így például önálló részként kezeli az egészségügyi ellátás kérdéskörét, külön címszó alatt tárgyalja a 18. életévüket be nem töltött fiatalok fogvatartásának szabályait, rögzíti azokat a legfontosabb szabályokat, amelyek olyan gyermekekre vonatkoznak, akik a végrehajtási intézetben szüleikkel maradhatnak. Új elem továbbá az etnikai és

1 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2. számon, 2006. január 11-én fogadta el az új szabálygyűjteményt.

2 European Court of Human Rights (ECtHR)

3 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)

nyelvi kisebbségekkel foglalkozó szabályanyag, mely e fogvatartotti kör sajátos szükségleteire koncentrálna, de megemlíthetők a végrehajtási intézetek feletti kormányzati felügyeletre és a független szervezetek általi ellenőrző tevékenységre vonatkozó rendelkezések is. Ugyancsak új elem az ajánlás VIII. része, mely a valamennyi fogvatartottra vonatkozó szabályokon túlmenően, az elítéltek vonatkozásában tartalmaz külön normákat.

Az ajánlás megalkotása során igényként fogalmazódott meg, hogy e megújult szabályanyag legyen átfogó, és ne kötelezze a tagállamokat irreális feladatok teljesítésére. Ugyanakkor a bevezetőben a Miniszteri Bizottság elismerte, hogy e szabályok kivitelezése, az azoknak való megfelelés egyes tagállamoktól számottevő lépések megtételét fogja megkövetelni. Az ajánlás útmutató a tagállami végrehajtási jog modernizálására, és segítséget nyújt olyan mindennapi végrehajtási döntések meghozatalában, melyek tekintetében a szabályok belső jogba ágyazása esetlegesen még nem történt meg.

Az ajánlás végül a szabálygyűjtemény, valamint magyarázó szövegének minél szélesebb körben történő lefordítására, és közzétételére ösztönzi a tagállamokat, külön kiemelve az igazságügyi hatóságok, a börtönszemélyzet és a fogvatartottak általi megismerés szükségességét.

## Az ajánlás függelékének vázlatos bemutatása

Az ajánlás függeléke 9 részre tagolódik: az I. részben 9 alapelv, valamint a szabályok alkalmazási köre került megfogalmazásra, a II. a szabadságvesztés feltételeit taglalja, a III. az egészségügygel, az egészségügyi ellátással foglalkozik, a IV. részben kaptak helyet a büntetés-végrehajtás rendjével összefüggő kérdések, az ajánlás soron következő része pedig a *Börtönigazgatás és börtönszemélyzet* címet viseli. A VI. rész a felügyelet és az ellenőrzés kapcsolódó szabályanyagát, a VII. a jogerősen el nem ítélt fogvatartottakra vonatkozó külön rendelkezéseket tartalmazza. A Börtön-szabályok utolsó előtti része az elítéltekre irányadó végrehajtási rendszer célját és annak végrehajtását, a szervezeti aspektusokat és kérdéseket taglalja, míg a IX. részben kapott helyet a szabálygyűjtemény korszerűsítésére vonatkozó rendelkezés.

### I. rész: Alapelvek, hatásköri szabályok

Az első 9 szabály kiemeli azon alapvető elveket, elvi tételeket, melyek a szabálygyűjtemény egységes eszként való interpretációját és végrehajtását irányítják, vezérlik. Ezen elvek szó szerinti jelentésének és szellemiségének alkalmazását minden, a jelen függelékben szabályozott kérdésben meg kell követelni, és érvényesíteni. Amíg a korábbi mintagyűjteményben az emberi méltóság tiszteletben tartása, a faji, nemi, vallási, politikai megkülönböztetés tilalma, az igazságosság-törvényesség, az emberiesség követelménye, valamint a börtönigazgatóságoktól független felügyeleti szerv tevékenységének szükségessége került alapelveként megfogalmazásra, addig a 2006-ban elfogadott Börtön-szabályok az emberi méltóság tiszteletben tartásának elvi tétele (1.) mellett újabb alapvető követelményeket fektet le. Rögzíti, hogy a személyi szabadságuktól megfosztott személyeknek mindazon jogai megmaradnak, melyeket

az ítélettel vagy az őrizetbe helyezéssel nem vontak el tőlük (2.). Kifejti, hogy a személyi szabadság elvonásával szükségszerűen együtt járó jogkorlátozáson túlmenően a jogok korlátozását a lehető legminimálisabbra kell visszaszorítani, és egyúttal a korlátozásoknak arányban kell állniuk azon törvényi feladattal, melynek keretében meghatározásra kerültek (3.). Elvi élel fogalmazza meg, hogy azon börtönfeltételek, melyek megsértik a fogvatartottak emberi jogait, az erőforrások hiányával nem igazolhatóak (4.). Szól továbbá a normalizáció követelményéről (5.), a társadalomba történő sikeres reszocializáció elősegítésének szükségességéről (6.). Ugyancsak alapelveként fekteti le a külső társadalmi szervezetekkel való együttműködés igényét, és a civil társadalomnak a börtönéletbe való bevonására ösztönöz (7.). Elismeri továbbá a büntetés-végrehajtási személyzet kulcsszerepét a végrehajtási folyamatban, így az általuk elvégzett fontos társadalmi feladatnak, a fogvatartottakkal való emberséges bánásmódnak rendeli alá toborzásukat, képzésüket és munkafeltételeiket is (8.). Végezetül leszögezi a büntetés-végrehajtási intézetek feletti ellenőrzés és a felügyelet szükségességét, ami kormányzati felügyeletben és független ellenőrzésben kell, hogy testet öltjön (9.).

A hatásköri és az alkalmazásra vonatkozó rendelkezések értelmében a szabálygyűjtemény szempontjából fogvatartott alatt a bíróság döntése nyomán az őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő személyeket, valamint az elítélést követően személyi szabadságuktól megfosztott elítélteket kell érteni (10.). Az ajánlás kiemeli, hogy általában csak ezen személyi kört kell végrehajtási intézményben fogvatartani (10.2.). Ezt követően a szabályok alkalmazását két irányba terjeszti ki. Egyrészről a Börtönszabályok irányadóak és alkalmazandók olyan személyekre is (pl. bevándorolt fogvatartottak), akiknek a fogvatartása bármely más okból börtönben történik, másrészről a korábban fogvatartottként meghatározott személyi körre, amennyiben személyi szabadságtól való megfosztásukra más okból nem börtönben – pl. rendőrségi fogdában – kerül sor (10.3.).

A mintaszabályzat külön szól a Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény<sup>4</sup> 37. c. cikkelyében rögzített követelményről, melynek értelmében a 18 év alatti fiatalok esetén speciális fogvatartási feltételeket kell érvényesíteni, és tilos őket felnőtt korúakkal együtt fogvatartani (11.1.). Ettől az általános szabálytól való eltérés csak kivételes esetekre szorítkozhat, és ilyenkor a fiatalok státuszára, sajátos szükségleteikre tekintettel speciális rendelkezések alkalmazása szükséges (11.2.).

Ugyancsak az I. részben kaptak helyet a mentális betegségben szenvedőkre vonatkozó – a fiatalokéval analóg – rendelkezések. A szellemileg beteg, illetőleg olyan személyek esetében, akiknek mentális egészségi állapota összeegyeztethetetlen a börtönben történő fogvatartással, az erre a célra létrehozott speciális intézményekben való elhelyezés az indokolt (12.1.). Ha kivételes jelleggel mégis büntetés-végrehajtási

4 Az Egyezményt az Egyesült Nemzetek 1989-ben fogadta el, hazánkban kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.

intézetben helyeznék el őket, státuszukra, valamint sajátos szükségleteikre figyelemmel speciális rendelkezések érvényesítése szükséges az ő esetükben is (12.2.).

## II. rész: A szabadságvesztés végrehajtásának feltételei

Az ajánlásnak ez a legterjedelmesebb része foglalkozik többek között a fogvatartottak befogadásával, elosztásával, elszállásolásával, a higiénéjével összefüggő kérdésekkel, a ruházattal, az étellemezzel, a jogi tanácsadással, a külvilággal való kapcsolattartással, a börtönrezsimmel, a munkáltatással, a testgyakorlással és rekreációval, a fogvatartottak oktatásával, a vallásgyakorlás kérdéseivel, a tájékoztatással, és a szabadítással. Külön rendelkezések vonatkoznak továbbá a női fogvatartottakra, a fiatalokúakra, a külföldi állampolgárokra, valamint az etnikai és nyelvi kisebbségekre.

*A befogadásra vonatkozó szabályanyag* legfontosabb elemei a következők. A fogvatartás feltételeként érvényes bebörtönzési határozatot kíván meg az ajánlás (14.), illetve pontokba szedi azokat a kérdéseket, melyeket a fogvatartással összefüggésben közvetlenül a befogadást követően fel kell jegyezni (pl. a személyazonossággal kapcsolatos információkat; a bebörtönzés okát a hatóság megjelölésével; a befogadás napját, óráját; a vagyonelejtárt; bármely látható sérülést; a fogvatartott egészségi állapotára vonatkozó információkat) (15.1.). Ezután számba veszi azokat a szükséges lépéseket, melyeket a befogadást követően a lehető legrövidebb időn belül meg kell tenni. Így kiemeli a fogvatartottak tájékoztatási kötelezettségét jogaikról, kötelezettségeikről, a börtönfegyellemmel összefüggő rendelkezésekről.<sup>5</sup> Külön kihangsúlyozza a fogvatartottak egészségügyi vizsgálatát, és szól a fogvatartottak veszélyesség szempontjából történő besorolásáról (16.).

*Az elosztás, elszállásolás* rendelkezéseinek központi eleme, hogy szükségtelen megpróbáltatásoknak ne tegye ki se a fogvatartottat, se pedig családját. Így került megfogalmazásra a lakóhelyhez, illetve a társadalmi rehabilitáció helyszínéhez legközelebb eső elhelyezés követelménye (17.1.). Az elszállásolás kapcsán az ajánlás az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos döntését szem előtt tartva kimondja, hogy tekintettel kell lenni az emberi méltóságra, és amennyire lehetséges a magánéletre, továbbá az egészségügyi, higiéniai követelményekre, világításra, fűtésre, szellőzésre (18.1.). A CPT 11. Általános Jelentésére [CPT/Inf (2001)16] figyelemmel pedig hangsúlyozza, hogy minden olyan épületben, ahol a fogvatartottakat elszállásolják, munkát végeznek vagy gyülekeznek, biztosítani kell a megfelelő méretű ablakokat annak érdekében, hogy a fogvatartottak természetes fénynél tudjanak olvasni, dolgozni, illetőleg lehetővé tegyék a friss levegő beáramlását (18.2.).<sup>6</sup>

Új elem az ajánlás szövegében, hogy az elszállásolással összefüggésben fentebb ismertetett minimális követelményeket be kell ültetni a nemzeti joganyagba (18.3.), és a belső jognak kellene biztosítani azokat a mechanizmusokat, melyek lehetővé teszik,

5 Lásd még az ajánlás A fogvatartottak tájékoztatása című részét (30.1.).

6 A magyarázó jegyzet külön kiemeli e tárgykörben a megfelelő méretű zárkák nagyságának meghatározását, melynél figyelembe kellene venni, hogy a fogvatartottak mennyi időt töltenek bezárva zárkáikban.

hogy e minimum követelmények ne sérüljenek a végrehajtási intézmények túlszűfolt-sága miatt (18.4.).<sup>7</sup>

Az éjszakai elszállásolásnál az ajánlás követendőnek az egyszemélyes zárkában való elhelyezést tekinti, de elismeri, hogy kivételes jelleggel a szállás megosztása előnyösebb is lehet (18.5.). Ilyen esetekben azonban alapkövetelmény, hogy a szálláshely alkalmas legyen erre a célra (18.6.). Az ajánlás egyensúlyt kíván teremteni az éjszakai órákra irányadó egyszemélyes elhelyezés és a napközbeni társas kapcsolatok nyújtotta előnyök között. Így annak érdekében, hogy a fogvatartottak szervezett tevékenységekben vegyenek részt, az elkülönített fogvatartástól el lehet tekinteni, de ezen fogvatartotti csoportokat éjszakára már el kell(ene) különíteni (18.9.).

A *higiénéával* összefüggő rendelkezések egyaránt érintik a végrehajtási intézmények tisztaságát és a fogvatartottak személyes higiénéiját. Az ajánlás ösztönzi a börtönhatóságokat, tudatosítsák a fogvatartottakban nemcsak saját maguk, hanem környezetük tisztántartásának fontosságát is.

A higiénia kérdéskörével szorosan összefügg a fogvatartottak *ruházatával, ágyneműjével* foglalkozó szabályanyag. Minden olyan eset ugyanis, amikor a fogvatartottak ruházata nem megfelelő, az ágynemű nem higiénikus, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkelyének\* megsértését eredményezheti. Az ajánlás vonatkozó rendelkezései ezért a börtönök azon intézkedéseit határozzák meg – egybeesve a korábbi szabálygyűjteménnyel – melyekkel az ilyen helyzetek elkerülhetők. Így például valamennyi fogvatartott számára biztosítani kell saját ágyat, matracot és ágyneműt, melyeket rendben kell tartani, és olyan gyakran cserélni, hogy tisztaságuk biztosítva legyen (21.).

A fogvatartottak *élelmezése* kapcsán a börtönhatóságok elemi feladata a fogvatartottak számára tápláló étrend biztosítása (22.1). Ez egyfajta hangsúlyváltást tükröz a két szabálygyűjtemény között, mivel az ajánlás korábbi szövege a fogvatartottak élelmezéséről szólt, addig a jelenlegi a tápláló étrend biztosításának követelményét szorgalmazza.

Az ajánlás *jogi tanácsadással* összefüggő részéből kiemelést érdemel, hogy a jogi tanácshoz való jog, ami büntető és polgári jogi kérdésekre egyaránt vonatkozhat, már valamennyi fogvatartottat megillető jogosultság, szemben a korábbi nemzetközi standardokkal, melyek csak az előzetesben lévők e jogáról tettek említést (23.1.). Az ajánlásnak megfelelően a végrehajtási intézeteknek kell biztosítaniuk, hogy a fogvatartottak közötti, valamint a jogi tanácsadóval való megbeszéléseket és az egyéb kommunikációt – pl. levelezést – bizalmasan kezeljék (23.4.). E körben korlátozások csak kivételes jelleggel alkalmazhatóak, így súlyos bűncselekmény megelőzése érdekében, vagy a börtön biztonságának veszélyeztetése esetén. Követelmény azonban, hogy az egyedi esetekben a korlátozás okát meg kell határozni, és írásban közölni kell az érintett fogvatartottal (23.5.).

7 E körben a túlszűfolt-ság kezeléséhez kapcsolódó minimális elvárás lehet a végrehajtási intézmények maximális kapacitásának pontos meghatározása.

8 Kínzás vagy embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma

A *külvilággal való kapcsolattartás* fontossága régtől fogva elismert, így az a nézet is, hogy a személyi szabadság elvonása nem járhat együtt a külső kapcsolatok teljes elvesztésével. Ennek megfelelően az ajánlás kiemeli a büntetés-végrehajtási hatóság arra irányuló kötelezettségét, hogy e jog tiszteletben tartását biztosítsa a végrehajtás tényéből fakadó szükségszerű korlátozásokkal (24.2.).<sup>9</sup> Az ajánlás emellett a nemzeti jogokra bízva azon nemzeti, valamint nemzetközi szervezetek, hatóságok meghatározását, amelyekkel a kapcsolattartás nem eshet megszorítás alá (24.3.).

A Börtönszabályok több pontban is kiemeli a családdal, illetőleg a közeli hozzátartozókkal való kapcsolattartás fontosságát. Szól többek között az intim családi beszélők lehetőségéről, humanitárius célok érvényesítéséről, a család tájékoztatásáról a bebörtönzés tényével, másik intézménybe történő átszállítással, súlyos betegséggel vagy sérüléssel összefüggésben (24.5. – 24.9.).

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkelyében garantált véleménynyilvánítás szabadságához való jog részeként engedélyezni kell továbbá a fogvatartottaknak, hogy tájékozódjanak a közélet eseményeiről (24.10.), kapcsolatba lépjenek a médiával (24.12.), mely jogositványok azonban társadalmi érdekből, a biztonság megtartása, az áldozat integritásának, valamint más fogvatartottak és a végrehajtási személyzet megóvása érdekében korlátozhatók. Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy az ajánlás szellemében a büntetés-végrehajtási hatóságnak kell biztosítani a fogvatartottak részvételét a választásokon, népszavazáson és egyéb közéleti eseményeken, feltéve, hogy ez a joguk a nemzeti jogban nem esik tilalom alá (24.11.).

A *Börtönrezsím* címet viselő szabályanyag az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményéből kiindulva és a CPT gyakorlatát követve fogalmazza meg annak szükségességét, hogy a különféle fogvatartotti tevékenységeket az érintettek minél hosszabb tartamban gyakorolhassák zárkaikon kívül (25.2.). Kiemelt figyelmet kell szentelni továbbá azon fogvatartottakra, akik a munkáltatásban nem vesznek részt, így számukra egyéb hasznos tevékenységet kell biztosítani, valamint azon fogvatartottak szükségleteire, akiknek a sérelmére testi, pszichés vagy szexuális visszaélést követtek el (25.3. – 25.4.).

A börtönbeli *munkáltatásra* vonatkozó normák közül kiemelendő, hogy a munkát a börtönrezsím pozitív elemének kell tekinteni, és soha nem használható büntetésként (26.1.). A börtönhatóságoknak törekedniük kell arra, hogy valamennyi fogvatartotti kategória számára megfelelő hasznos munkát biztosítsanak (26.2.). Amennyire lehetséges, ez a munka olyan legyen, hogy fenntartsa, vagy növelje a fogvatartottak képességeit a szabadulás utáni minél sikeresebb érvényesülésben (26.3.). Ugyancsak fontos szabály, hogy a női fogvatartottak számára is biztosítani kell a munka valamennyi típusát, azaz a munkaformák ne korlátozódjanak a tradicionálisan női tevékenységekre (26.4.).

A normalizáció alapelvét követve tartalmaz az ajánlás számos olyan a fogvatartottakra vonatkozó rendelkezést, amely a külső munkáltatáshoz való közeledést szorgalmazza. Így a börtönbeli munkavégzés tárgyában elfogadott R (75) 25. számú Európa ta-

<sup>9</sup> A magyarázó jegyzet szerint követendő példa lehet ilyen esetekben a megszorításokat egy előzetes bírósági határozathoz kötni.

nácsi ajánlás szellemiségét tükrözve kerültek megfogalmazásra a munkaegészségügyre, a biztonsági előírásokra, a fogvatartottak ipari balesetek elleni biztosítására, a maximális napi és heti munkaidőre, javadalmazásra, valamint a nemzeti társadalom-biztosítási rendszerbe történő bekapcsolódásra vonatkozó minimum szabályok (26.13. – 26.17.).

Végezetül szükséges megemlíteni a börtönmunka kizsákmányolásának megelőzését célzó szabályanyagot. Ennek lényege, hogy a fogvatartottak tevékenységét nem szabad alárendelni a termelőmunkából származó haszonnak, még akkor sem, ha fontos szerepet játszik a végrehajtási körülmények fejlesztésében, a képzés minőségének és tartalmának javításában (26.8.).

A *testgyakorlás és a rekreáció* szükségességét a büntetés-végrehajtási intézetekben a CPT 2. Általános Jelentése [CPT/Inf (92)3] már szorgalmazta. Ez a felfogás jelenik meg az ajánlás szövegében is: a testgyakorlás és a rekreáció lehetőségét valamennyi fogvatartott számára biztosítani kell (27.1.).

A Börtönszabályok következő alfejezete a *fogvatartottak oktatásának* általános szabályait tartalmazza<sup>10</sup>. Ez alapján elsőbbséget kell, hogy élvezzenek azok a fogvatartottak, akik olvasási vagy számolási nehézségekkel küzdenek, illetve akiknél hiányzik az alapfokú vagy a képesítést nyújtó oktatás (28.2.). Kiemelt figyelmet kell továbbá szentelni a fiatal fogvatartottak és a speciális szükségletűek oktatására (28.3.), illetőleg fontos követelmény, hogy a börtönrezsimen belül az oktatás nem rendelkezhet alacsonyabb státusszal, mint a munkavégzés, és a fogvatartottakat nem érheti anyagi vagy egyéb hátrány azért, mert az oktatásban vesznek részt (28.4.). Végezetül a fogvatartottak oktatását – amennyiben megvalósítható – integrálni kell az ország oktatási és szakképzési rendszerébe, annak érdekében, hogy a szabadulást követően nehézségek nélkül folytathassák tanulmányaikat és szakképzésüket.

A *gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság* kérdései, e jogok érvényesülése a korábbi ajánlással megegyező tartalommal kerültek megfogalmazásra (29.1. – 29.3.).

A *fogvatartottak vagyontárgyaira* vonatkozó rendelkezések a vagyontárgyak megfelelő jó állapotban tartására, biztonságos őrzésükre irányulnak (31.1. – 31.7.).

A *fogvatartottak szállítását* tárgyaló szabályanyag a korábbi ajánlással egyezően szól a fogvatartottak anonimitásának megőrzésére irányuló kívánalomról, a nem megfelelő szállítási körülmények tilalmáról (32.1. – 32.2.).

A *szabadítás* tárgykörében rögzített rendelkezések célja annak elősegítése, hogy a társadalomba történő visszatérés sikeres, eredményes legyen (33.2. – 33.8.).

Ahogy az már a bevezetőben említésre került, a II. részben külön rendelkezések találhatók a női fogvatartottakra, a fiatalokéakra, a külföldiekre, valamint az etnikai és nyelvi kisebbségekre.

A *nőkre vonatkozó külön szabályok* szükségességét az a felismerés vezette, hogy a börtönrendszerekben kisebbségben lévő nők a létszámukból adódóan hátrányos megkülönböztetésnek lehetnek kitéve. Felmerült tehát az igény pozitív intézkedések megfo-

<sup>10</sup> E körben a Miniszteri Bizottság börtönoktatással foglalkozó R (89) 12. számú ajánlása tekintendő irányadónak.

galmasására, melyek ezen diszkrimináció ellen hathatnak. Így kerültek be az ajánlásba például a nők testi, szakképzési, szociális és lelki szükségleteire koncentráló rendelkezések (34.1 – 34.3.).

A *Fogvatartott gyermekek* címet viselő szabályok alap gondolata, hogy a felnőttek számára rendszeresített végrehajtási intézetekben 18 év alattiak csak kivételes jelleggel kerülhetnek elhelyezésre. Itt szükséges megemlíteni, hogy az Egyesült Nemzetek Gyermekek Jogairól szóló Egyezményének 1. cikkelye gyermeknek a 18. életévüket be nem töltött személyeket tekinti. Amennyiben tehát mégis felnőtt korúak börtönében kerülne sor a fogvatartásra, a valamennyi fogvatartottat megillető szolgáltatásokon túl biztosítani kell mindazon szociális, oktatási, vallási támogatást, rekreációs programokat, melyek a kinti társadalomban a hasonló életkorú személyek számára adottak (35.1.).<sup>11</sup>

Az ajánlás külön szól azon *kisgyermek*ekről, akik szüleikkel maradhatnak a végrehajtási intézetben. Erre a szabálygyűjtemény értelmében akkor kerülhet sor, ha a gyermek érdekeinek leginkább ez felel meg, kihangsúlyozva azonban, hogy ők fogvatartottként nem kezelhetők (36.1.). Mindazon jogok meg kell, hogy illessék tehát őket, amelyek a szabad társadalomban is irányadók. Emellett speciális rendelkezéseket kell fogantatosítani, így például szakképzett személyek bevonása szükséges arra az időszakra, amíg a szülő olyan tevékenységet végez, melynél a gyermek nem lehet jelen (36.2.).

A *külföldi fogvatartottakkal* összefüggésben a Börtön szabályokban is megfogalmazódó alapelv<sup>12</sup>, hogy e fogvatartotti kör kiemelten igényt tarthat támogatásra, tekintettel arra, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának országa nem azonos a saját államával. Ennek megfelelően késedelem nélkül tájékoztatni kell őket azon jogokról, hogy kérelmezhetik a kapcsolatfelvételt országuk diplomáciai és konzuli képviselőivel, illetve biztosítani kell számukra a megfelelő kapcsolattartás lehetőségét, valamint el kell őket látni azon információkkal, melyek az igénybe vehető jogi támogatásra vonatkoznak (37.1. – 37.4.). Ugyancsak fontos a külföldi fogvatartottak tájékoztatása arra vonatkozóan, hogy az Elítélt személyek átszállítására vonatkozó Európai Konvenció, vagy bilaterális szerződés alapján kérelmezhetik büntetésük más országban történő végrehajtását (37.5.). Az ajánlás ezen túlmenően szorgalmazza a végrehajtási hatóság és a diplomáciai vagy konzuli szervek közötti együttműködést azon esetekben, amikor az érintett fogvatartottnak egyéb speciális szükségletei lennének<sup>13</sup> (37.3.).

Új elemként jelenik meg az ajánlásban az *etnikai és nyelvi kisebbségekkel* foglalkozó szabályanyag, mely lényegét tekintve a speciális szükségletekre fókuszál. Így például, ha megvalósítható, engedélyezni kell a különböző csoportok kulturális szokásainak

11 A végrehajtó hatóságok feladata e körben, hogy kövessék a releváns ajánlások rendelkezéseit, külön kiemelve a már hivatkozott egyezményt, valamint az Európa Tanács R (87) 20. számú ajánlását a fiatalkorúak cselekményeinek társadalmi megtérüléséről. Így fokozott figyelmet kell szentelni arra, hogy a fogvatartottak alatt megvédjék őket az erőszak vagy a fenyegetés bármely formájától, biztosítsák számukra a megfelelő oktatást és iskoláztatást, az erkölcsi fejlődésük előmozdítását, sport és szabadidős tevékenységeket, valamint segítsenek a családi kötelek fenntartásában.

12 Lásd még a konzuli kapcsolatokról szóló 1963. évi Bécsi Konvenciót

13 Mindezt összhangban a külföldi fogvatartottakra vonatkozó R (84) 12. számú Európa tanácsi ajánlással.

gyakorlását a börtönökben, a nyelvi szükségletek kielégítése érdekében pedig biztosítani kell írásos anyagok megfelelő fordítását azon nyelveken, melyeket a végrehajtási intézetben túlnyomórészt használnak (38.1. – 38.3.).

### III. rész: Börtönegészségügy

A „mintaszabályzat” III. része az egészségügy kérdéseit tárgyalja. Ezen belül 7 alcimre tagolva foglalkozik a fogvatartottak egészségügyi ellátásával, a börtönegészségügy szervezetével, az orvosi és egészségügyi személyzettel, kötelezettségeikkel, a vonatkozó egészségügyi rendelkezésekkel, a mentális egészséggel és a kapcsolódó egyéb kérdésekkel.

Az *egészségügyi ellátás* kapcsán kiemelendő, hogy a végrehajtó hatóság köteles egyrészt biztosítani a megfelelő ellátást, másrészt olyan feltételeket kell teremtenie, melyek nemcsak a fogvatartottak, hanem a végrehajtási személyzet védelmét is szolgálják (39.).<sup>14</sup>

A *börtönegészségügy szervezetére* vonatkozó szabályok lényege, hogy a börtönökben folyó egészségügyi szolgáltatásokat úgy kell megszervezni, hogy azok szorosan kapcsolódjanak a helyi közönség vagy az ország általános egészségügyi rendszeréhez. A börtönök egészségügyi politikáját ezért integrálni kell, és kompatibilissé tenni a nemzeti egészségügyi politikával (40.2.). Ugyancsak fontos követelmény, hogy a fogvatartottak számára az egészségügyi szolgáltatásokat, legyenek azok testi vagy lelki betegséggel összefüggők, diszkrimináció nélkül kell biztosítani (40.3.).

Az *Orvosi és egészségügyi személyzet* címet viselő rész megköveteli, hogy a fogvatartottak egészségügyi ellátásának biztosítása érdekében minden börtönben tevékenykedjen legalább egy, lehetőleg teljes munkaidőben foglalkoztatott, képzett általános orvos, valamint megfelelően képzett egészségügyi személyzet (41.1. – 41.5.). Meg kell szervezni annak biztosítását, hogy sürgősségi esetekben késedelem nélkül bármikor szak-képzett orvos álljon rendelkezésre (41.2.), illetőleg fogorvosi, valamint szemészeti ellátásban részesüljenek az erre rászoruló fogvatartottak (41.5.). Minden esetben alapvető követelmény, hogy az orvosoknak, illetve az egészségügyi személyzetnek ugyanazon hivatásbeli elveket és standardokat kell követniük, mint a börtönön kívüli munkavégzés során.

Igen terjedelmes szabályanyag tartalmazza a *gyakorló orvos kötelezettségeire* vonatkozó normákat. E kötelezettség kezdetét a végrehajtási intézetbe történő befogadással veszi, amikor a fogvatartottat orvosi vizsgálatnak kell alávetni (42.1.). Ennek során az ajánlás alapján különös figyelmet kell szentelni az alábbiakra: az egészségügyi titoktartási kötelezettség általános szabályainak betartására; diagnosztizálni kell a testi és lelki eredetű betegségeket; minden intézkedést meg kell tenni a szükséges kezeléshez, illetőleg annak foganatosításához; fel kell jegyezni, valamint jelenteni kell az illetékes hatóságoknak, ha bármely jelét észlelnék a fogvatartottal szembeni erőszaknak; foglalkozni kell mindazon megvonási tünetekkel, melyek kábítószer-, gyógyszer- vagy alkoholfogyasztásból származnak; azonosítani kell a szabadságelvonás tényével összefüggő

14 Az ajánlás ezen része szükségszerűen támaszkodik egyrésztől a már korábban hivatkozott R (98) 7. sz. Európa tanácsi ajánlásra, valamint a CPT Általános Jelentéseire, kiemelve a 3. Általános Jelentést [CPT/Inf (93)12].

pszichés és egyéb megpróbáltatásokat; izolálni kell azon fogvatartottakat, akik fertőző vagy ragályos betegségben szenvednek a fertőzés tartama alatt, és biztosítani kell számukra a megfelelő kezelést. Biztosítani kell továbbá, hogy a HIV vírushordozó fogvatartottakat pusztán ezen okból ne különítsék el<sup>15</sup>; meg kell figyelni azon testi és lelki defektusokat, melyek akadályozhatják a szabadulás utáni visszailleszkedést; meg kell határozni az egyes fogvatartottak munkához és testgyakorláshoz való alkalmasságát, végül – ha a fogvatartott beleegyezését adja – együtt kell működni a társadalmi szolgálatokkal a szabadulást követő bármely szükséges egészségügyi és pszichiátriai kezelés folytatására (42.3.).

A gyakorló orvosra, illetőleg az illetékes hatóságra, a fentiek mellett még ellenőrzési, információgyűjtési, valamint tájékoztatási feladatok is hárulnak, melyek kiterjednek többek között a fogvatartottak élelmezésére, az intézmény és a fogvatartottak higiénias állapotára, a csatornázással, fűtéssel, világítással és szellőzéssel összefüggő kérdésekre (44.).

Az *Egészségügyi rendelkezések* címet viselő rész egy pontban rögzíti azt az alapkövetelményt, hogy saját kórházi részlegnél a fogvatartottak egészségügyi ellátását és kezelését megfelelően képzett személyzettel és felszereltséggel kell biztosítani (46.1.). Ha pedig olyan speciális kezelés válna szükségessé, mely nem áll rendelkezésre, a fogvatartott speciális intézménybe vagy civil kórházba történő átszállításáról kell gondoskodni (46.2.).

A szabálygyűjtemény egészségügyet érintő utolsó része kategorikusan megtiltja, hogy a fogvatartottak beleegyezésük nélkül kísérletek alanyai legyenek, illetve tilalom alá esnek mindazon kísérletek, amelyek a fogvatartottaknak testi sérülést, lelki károsodást vagy egyéb egészségkárosodást okoznának (48.1. – 48.2.).

#### IV. rész: A jól működő végrehajtási rend

Az ajánlás IV. része a jól működő végrehajtási rend követelményeit tárgyalja. Ennek általános felfogása mellett foglalkozik a biztonság, a vizsgálat és ellenőrzés, a fegyelem és büntetés kérdéseivel, szól speciális, fokozott biztonsági intézkedésekről, az erőszak, valamint a kényszerítő eszközök, fegyverek jogszerű alkalmazásáról.

Az *általános felfogás* lényege, hogy a jól működő végrehajtás érdekében egyensúlyt kell teremteni a biztonság, illetve a fegyelem megőrzése és a fogvatartottak számára olyan életfeltételek biztosítása között, melyek megfelelnek az emberi méltóság és a humánus követelményének, összhangban a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 10. cikkelyével (49.).

A *biztonsággal összefüggő rendelkezések* közül kiemelendő az az alapkövetelmény, hogy a fogvatartottakkal szemben alkalmazott biztonsági intézkedéseket olyan minimális szintre kell szorítani, melyek a biztonságos őrzéshez, felügyelethez feltétlenül szükségesek. (51.2.). Emellett minden veszélyforrást (pl. tűz), biztonsági kockázatot ugyan-

<sup>15</sup> Lásd részletesebben a WHO Irányelvét a HIV fertőzésről, valamint az AIDS-ről a börtönökben (Genf, 1993.), illetve az Európa Tanács R (93) 6. számú ajánlását a fertőző betegségek, különösen az AIDS ellenőrzéséről végrehajtási és kriminológiai aspektusból és a börtönegészségüggyel kapcsolatos problémákról.

csak a minimálisra kell csökkenteni. A befogadást követően mielőtt lehetséges, meg kell határozni például, hogy adott fogvatartott jelent-e biztonsági kockázatot más fogvatartottra, a személyzetre, a börtönlátogatókra vagy ott dolgozó más személyekre és nem utolsósorban veszélyes-e önmagára nézve (52.1.).

Az ajánlás értelmében speciális, fokozott biztonsági, védelmi intézkedések csak kivételes körülmények között alkalmazhatók (53.1.), és csupán egyes fogvatartottakkal szemben, míg fogvatartotti csoportokkal szemben nem (53.6.). Az alkalmazandó eljárásokkal szembeni követelmény, hogy azok egyértelműek, átláthatóak legyenek (53.2.), természetük, tartamuk és alkalmazásuk okát a nemzeti jog határozza meg (53.3.). Végezetül a fogvatartottnak jogában áll az intézkedéssel szemben panaszt bejelenteni (53.7.).

A *Vizsgálat és ellenőrzés* címet viselő rész megfogalmazza, hogy az eljárásnak, melynek során a személyzet vizsgálatot végez, alaposnak, részletesnek kell lennie (54.1.), emellett a belső joganyagban kell meghatározni azon situációkat, azok természetét, gyakoriságát, melyekben e vizsgálatok szükségesek (54.2.). Alapkövetelmény továbbá, hogy a vizsgálattal érintett személyt nem lehet megalázni (54.4.), és a tevékenységet csak a fogvatartottal azonos nemű bv-s végezheti (54.5.). Amennyiben belső intim beavatkozás lenne szükséges, azt a végrehajtási személyzet nem, csak gyakorló orvos végezheti el<sup>16</sup> (54.6. – 54.7.).

Az ajánlás végül rendelkezéseket tartalmaz a látogatók ellenőrzésével kapcsolatban, melyek lényege, hogy a biztonság megtartására irányuló kötelezettséget kell egyensúlyban tartani a bizalmi, szakmai jellegű láthatási joggal, valamint az érintettek személyi szférájával, a magánélet védelmével (54.9.-54.10.).

A IV. rész átfogóan szabályozza a *fegyelmezés és büntetés* kérdéseit. Leszögezi, hogy feyelmi eljárásra csak a legvégső esetben kerüljön sor (56.1.), ezt megelőzően, ha lehetséges helyreállító és közvetítő mechanizmusokat kell alkalmazni a fogvatartottal szembeni, vagy a fogvatartottak közötti vitás kérdések eldöntésére (56.2.). A szövegyűjtemény a nemzeti jogra bízta annak meghatározását, hogy mi az a tevékenység vagy mulasztás, ami feyelmi vétséget képez; mi a követendő eljárás a feyelmi tárgyalásnál, a kiszabható büntetés típusát, tartamát és az alkalmazásra jogosult hatóságot, valamint hogy hogyan, illetőleg mely hatósághoz lehet fellebbezéssel élni (57.2.).

A feyelmi vétségek pontos meghatározása mellett ugyancsak alapvető követelmény az alkalmazható büntetések körének hasonló módon és részletességgel történő rögzítése, összhangban a nemzeti jog rendelkezéseivel (60.1.). Az ajánlás tilalmazza a csoportos büntetéseket, a testi fenyegetést, a sötétzárkát és az embertelen vagy lealacsonyító büntetés összes formáját (60.3.). A szabálygyűjtemény szellemében olyan büntetést kell alkalmazni, ami arányban áll az elkövetett vétséggel (60.2.), és nem jelenti a családdal való kapcsolattartás teljes tilalmát (60.4.). Az ajánlás hangsúlyozza továbbá, hogy a kényszerítő eszközök büntetésként soha nem alkalmazhatók (60.6.), illetőleg alapvető rendelkezés a fellebbezés jogának biztosítása a feyelmi vétség elkövetésével vádolt fogvatartott számára (61.).

16 Lásd még a Világ Egészségügyi Társulás 1993. októberében elfogadott nyilatkozatát a fogvatartottak intim vizsgálatáról, motozásáról.

Önálló címszó alatt találjuk meg a *kétszeres értékelés végrehajtási tilalmát*, valamint az *erőszak alkalmazására* vonatkozó rendelkezéseket. Ez utóbbi kapcsán az ajánlás meghatározza azon eseteket, amikor – ha kivételes jelleggel is – a végrehajtási személyzet az erőszak eszközével élhet (jogos védelem, szökés, aktív és passzív fizikai ellenállás), és kimondja az erőszak alkalmazásának ultima ratio jellegét (64.1.). Kiemeli továbbá, hogy az alkalmazott erőszak csak a minimálisan szükséges mértékű lehet, és a legrövidebb indokolt tartamra kell szorítkoznia (64.2.).

Az új szabályanyag számol a fogvatartottakkal szembeni fellépés során más végrehajtó szerv – pl. rendőrség – bevonásával, de ezt csak kivételes körülmények között tartja indokoltnak (67.1.). Ehhez kapcsolódóan rögzíti, hogy formális együttműködés megteremtése szükséges a börtön, illetőleg a más végrehajtó szerv között (67.2.), melyben ki kell kötni többek között, hogy ez utóbbi tagjai konfliktuskezelésre milyen körülmények között léphetnek be a börtönbe, milyen hatalommal rendelkezhetnek a börtönben töltött idő alatt, hogyan alakul viszonyuk a börtönigazgatóval és az erőszak mely formáival élhetnek (67.3.).

Az előző témakörhöz szorosan kapcsolódik a *kényszerítőeszközök*, valamint a *fegyverek* alkalmazásának kérdésköre. Előbbi a korábbi szabálygyűjteménnyel megegyezően tilalmazza a láncok és vaspántok használatát (68.1.), míg a kézbilincs, a kényszerzubbony és más testi kényszerítő eszközök alkalmazását meghatározott esetekre korlátozza (68.2.). Így felhasználhatók a szállítás során a szökés megelőzése, valamint az önkárosítás, mások sérülésének, illetőleg komoly vagyoni kár megelőzése érdekében, de egészségügyi okból történő alkalmazásuk az új ajánlásban már nem kapott helyet (68.2.). Alapvető szabály, hogy csak addig alkalmazhatók a kényszerítő eszközök, amíg az feltétlenül szükséges (68.3.), és felhasználásuk kérdéseit a nemzeti joganyagának kell rendeznie (68.4.).

A fegyverek használatával összefüggésben a büntetés-végrehajtásra hárul a vonatkozó irányelvek és eljárás meghatározása, valamint a végrehajtási személyzet kiképzése a lőfegyver használatára. Ide kapcsolódó szabály, hogy a személyi állomány csak akkor viselhet fegyvert, ha annak használatára kiképzést kapott (69.3.).

A IV. rész utolsó egysége a *fogvatartotti kérelmekkel és panaszokkal* foglalkozik. Ennek alapján a fogvatartottak mind egyénileg, mind csoportosan jogosultak kérelmek előterjesztésére és panasz benyújtására (70.1.), e tevékenységük miatt büntetéssel nem sújthatók (70.4.). A fogvatartottaknak jogukban áll továbbá jogi tanácsot kérni, valamint jogi segítséget igénybe venni a panaszhoz és a fellebbezési eljáráshoz (70.7.).

Arra tekintettel, hogy a fogvatartottaknak jelentős hányada még napjainkban is írástudatlan, írásos formához sem a kérelem, sem a panasz nincs kötve. Figyelembe véve, hogy a panasz előterjesztése feszültséget szülhet a személyzet és a fogvatartott között, az ajánlás célra vezetőnek tartja elsőként egy közvetítő eljárás lefolytatását (70.2.). Amennyiben a kérelmet megtagadnák, vagy a panaszt elutasítanák, úgy annak okát közölni kell a fogvatartottal, egyúttal pedig biztosítani számára, hogy független hatósághoz fellebbezési jogával éljen (70.3.).

## V. rész: Börtönigazgatás és börtönszemélyzet

A *Börtönigazgatás és börtönszemélyzet* címet viselő V. részen belül találjuk a börtönmunka közzszolgálati jellegét hangsúlyozó rendelkezéseket, a börtönszemélyzet ki-

választására, képzésére, valamint a specialistákra vonatkozó szabályokat, illetőleg e tárgykörhöz kapcsolódóan a közvéleménnyel, a kutatási programokkal, az értékeléssel foglalkozó normákat.

Elsőként az ajánlás a szervezeti elkülönülés követelményét fogalmazza meg: az állami szervek felelőssége a börtönök elkülönítése a katonaságtól, a rendőrségtől, valamint a nyomozó hatóságtól (71.). Kiemeli továbbá, hogy a végrehajtási intézményeket olyan erkölcsi alapokról kell igazgatni, hogy azok megfeleljenek a fogvatartottakkal való emberséges bánásmód követelményének, az emberi méltóság tiszteletben tartásának (72.1.). A végrehajtási személyzet tekintetében magas szakmai színvonalat és olyan személyes képességeket, készségeket kíván meg, melyek a fogvatartottakkal való humánus és igazságos bánásmódot szolgálják (72.4.). Az igen összetett végrehajtási munka mindenkitől nagyfokú szakmai felkészültséget és feddhetetlen jellemet kíván meg, de különösen igaz ez azokra, akik a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban vannak. Így kiemelt figyelmet kell szentelni az első vonalban dolgozó személyzet és az alájuk tartozó fogvatartottak kapcsolatára (74.), és ezen felül megfelelő prioritást kell kapjon a szabályok személyzet általi betartása (73.). Az ajánlás szellemében a személyzetnek úgy kell viselkednie és teljesítenie kötelezettségeit, hogy példájával jóra ösztönözze az elítélteket, és tiszteletet ébresszen bennük (75.).

Az ajánlás külön szót a *végrehajtási személyzet képzéséről*, amely részint a munkába-állást megelőző időszakra vonatkozik, részint pedig a továbbképzés szabályait öleli fel (81.1. – 81.4.).

A Börtönszabályokban külön rendelkezéseket találunk a végrehajtási intézet igazgatójára vonatkozóan, aki a jelleme, vezetői képessége, megfelelő szakmai végzettsége és tapasztalata révén lehet alkalmas a poszt betöltésére (84.1.). Főállásúként kerüljön alkalmazásra, és teljes munkaidőben hivatali kötelezettségeinek szentelje magát (84.2.).

A büntetés-végrehajtás igen összetett munkája szükségessé teszi *specialisták* bevonását a folyamatba. A személyzet körében ezért megfelelő számban kell alkalmazni különböző szakterületek képviselőit: pszichiátereket, pszichológusokat, szociális munkásokat, szakmák oktatóit, testnevelőket, sportoktatókat (89.1.). Rajtuk kívül az önkénteseket is bátorítani kell abban, hogy részt vegyenek a fogvatartottakkal való tevékenységekben (89.2.).

Az ajánlás V. része új elemként iktatta be a *közvéleménnyel*, valamint ehhez kapcsolódóan a *kutatási programokkal* foglalkozó rendelkezéseket. Ezt a lépést az a felismerés vezette, hogy a büntetés-végrehajtásnak a közvéleménnyel, a médiával is jó kapcsolatokat kell kialakítania annak érdekében, hogy jobban megértsék a börtönöknek a társadalomban betöltött szerepét. A börtönhatóságoknak ezért folyamatosan tájékoztatniuk, informálniuk kell a közvéleményt a börtönrendszer céljáról, a személyi állomány által végzett komplex munkáról (90.1.). Emellett a büntetés-végrehajtásnak támogatnia kell azokat a kutatási és értékelési programokat is, melyek a börtön demokratikus társadalomban betöltött szerepére, illetőleg arra irányulnak, hogy milyen keretek között lehet megfelelni ennek a feladatnak (91.).

## VI. rész: Felügyelet és ellenőrzés

A szabálygyűjtemény VI. része a kormányzati szervek felügyeleti, illetve a független szervezetek ellenőrző tevékenységét tárgyalja.

*A kormányzati szervek által meghatározott időközönként gyakorolt felügyelet* arra irányul, hogy feltárja, a börtönök igazgatása megfelel-e a nemzetközi és nemzeti jogban foglalt követelményeknek és e szabályanyag rendelkezéseinek (92.).

*A független szervezetek ellenőrző tevékenysége* pedig a fogvatartás feltételeire, a fogvatartottak kezelésére irányul (93.1.).<sup>17</sup> Tekintettel arra, hogy a független nemzetközi szervek pénzügyi forrásai behatároltak és egyre nő azon államok száma, melyeket fel kell keresniük, szükséges a jó kommunikáció kiépítése a nemzeti ellenőrző szervekkel. Ezért bátorítja az ajánlás együttműködésre a tagállamokat azon nemzetközi szervezetekkel, melyeknek jogában áll látogatást tenni a végrehajtási intézményekben (93.2.).

## VII. rész: Jogerősen el nem ítélt fogvatartottak

Az ajánlás VII. része a jogerősen el nem ítélt fogvatartottakra vonatkozó szabályokat öleli fel. Ezen belül foglalkozik az érintettek státuszával, az e fogvatartotti körhöz kapcsolódó felfogással, a jogerősen el nem ítélték elhelyezésével, ruházatukkal, a jogi tanácsadással, a külvilággal való kapcsolattartással, munkavégzéssel, az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend elérhetőségével. E külön rendelkezések háttérben az húzódik meg, hogy ártatlanságuk védelmezése további, azaz az elítéltekre irányadó szabályokat is felölelő – és azon túlmutató – védelmüket kívánja, melyeket az e részben foglalt szabályok biztosítanak számukra (94.1. – 101.). Ennek megfelelően kerültek lefektetésre az elhelyezésükkel, ruházatukkal stb. foglalkozó, a korábbi szabálygyűjtemény tartalmát átfedő külön rendelkezések.

## VIII. rész: Elítéltek

A Börtönsszabályok utolsó előtti része kizárólag az elítéltekre vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket a rájuk vonatkozó végrehajtási rend céljáról, annak végrehajtásáról, a szabadságvesztés szervezeti aspektusairól, munkavégzésükről, oktatásban való részvételükről és szabadulásukról.

A szabálygyűjtemény *az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend célját* az egyéni felelősség kifejlesztésében jelöli meg, és arra bátorítja a fogvatartottakat, hogy e tudat birtokában igyekezzenek jogkövető életet választani (102.1.).

Az ajánlás ismételten elvi élel mondja ki, hogy a szabadságvesztés a személyi szabadság elvonása révén már önmagában véve is büntetés, így az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend nem súlyosbíthatja a szabadságvesztéssel járó szenvedést (102.2.).

*Az elítéltekre vonatkozó szabályok végrehajtását* az ajánlás alapján a befogadást követően el kell kezdeni (103.1.), és fel kell vázolni az elítéltek személyes helyzetét, a ja-

<sup>17</sup> Az Európa Tanács tagállamaiban a független ellenőrzés különböző modelljei alakultak ki. Ezek közül az ajánlás nem szorítkozik egyik forma kiemelésére sem, hanem csak általánosságban hangsúlyozza a független ellenőrzés szükségességét. A nemzetközi és a nemzeti nem kormányzati szervek jelentései, a CPT határozatai és az Emberi Jogok Európai Bíróságának különböző döntései is azt mutatják, hogy a független ellenőrzés hatékony lehet a fogvatartottakkal szembeni embertelen vagy jogszerűtlen bánásmód megelőzésében.

vasolt nevelési tervet, a szabadulásra felkészítés stratégiáját, amit a végrehajtási rend integrált részeként kell kezelni (103.2.). A nevelési terv elkészítésénél az elítéltek bevonására ösztönöz a szabálygyűjtemény (103.3.). Az ajánlás szövegében megjelenik továbbá az elkövetett bűncselekmény jóvátételének gondolata, amely kizárólag önkéntes alapon történhet (103.7.).<sup>18</sup> A Börtön szabályok végezetül rávilágítja a figyelmet az életfogytig tartó szabadságvesztésre, valamint az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték esetében a megfelelő nevelési terv és a végrehajtási rezsim biztosításának kiemelt szükségességére (103.8.).<sup>19</sup>

Az ajánlás külön alcím alatt tárgyalja az *elítéltek munkavégzését*, kiemelve a munkáltatásnak az elítéltek végrehajtási rendjében betöltött meghatározó szerepét, egyúttal kizárja e tevékenység büntetésként való alkalmazását (105.). Amíg az egészségi feltételek megengedik, a munkavégzés a nyugdíjkorhatárt el nem érő elítéltektől megkövetelhető (105.2.). A munkavégzés feltételeinek összhangban kell lenniük a szabad társadalomban alkalmazott normákkal (105.3.), az oktatás pedig a munkavégzéssel egyenértékűnek tekintendő (105.4.).

Az *oktatásnak* a végrehajtás rendjében betöltött jelentős szerepét támasztja alá e kérdésről külön címszó alatt tárgyalása. E szabályok lényege, hogy az elítéltek végrehajtási rendjének kulcselemeként tekint az oktatásra és a szakképzési tréningekre (106.1.), bátorítja a fogvatartottakat az azokban való részvételre (106.2.) és az oktatási programok tartamát a szabadságvesztés tartamához igazodva rendeli meghatározni (106.3.).

Az ajánlás utolsó egysége a végrehajtási intézetekből való *szabadulás* kérdéseit taglalja. Így szól többek között a szabadulás előtt megfelelő időben szervezett felkészítő eljárásokról és programokról (107.1.), a feltételes szabadon bocsátás felügyelettel történő alkalmazásáról (107.3.). Külön kiemeli a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték esetén a fokozatosság biztosításának igényét (107.2.). Szorgalmazza a társadalmi szervezetekkel és szolgálatokkal való együttműködést (107.4.) és az utógondozási programok kidolgozását (107.5.).

## IX. rész A szabályok korszerűsítése

Az ajánlás utolsó szerkezeti egysége az Európai Börtön szabályok alapos, szabályoknak megfelelő korszerűsítésére hív fel (108.). A magyarázó jegyzet szerint e korszerűsítésnek a tudományos kutatásokon kell alapulnia, figyelembe véve a szabályanyag és a büntető tárgyú egyéb okmányok, standardok és ajánlások közötti kapcsolatot is.

18 E körben az ajánlás számára irányadó a R (87) 21. számú ajánlás az áldozat támogatásáról és az áldozattá válás megelőzéséről, valamint a R (99) 19. számú ajánlás a mediációról büntető ügyekben.

19 Lásd még a R (2003) 23. számú ajánlást az életfogytig tartó szabadságvesztés és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztés végrehajtásáról.